

Ocjene i prikazi

Historijski zbornik 60 **(2007), 401 str.**

Nakon sveska 43 (1990), koji je izašao na 465 stranica, jubilarni svezak 60 (2007) *Historijskog zbornika* prvi je koji prelazi 400 stranica. Prema Bibliografiji Historijskoga zbornika (HZ, LXI, br. 1, 2008) u 1990-im i 2000-im godinama prosječni broj stranica *Historijskog zbornika* bio je 200-tinjak.

Svezak 60 (2007) ima ukupno 15 članaka. Dva su članka posvećena razdoblju srednjeg vijeka.

Trpimir Vedriš, "Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske" (str. 1-33), raspravlja o vijesti u 31. poglavlju spisa *O upravljanju carstvom* u kojoj je car iznio podatak da tadašnja Hrvatska u prvoj polovici 10. stoljeća ima 60.000 konjanika i 100.000 pješaka. Vedriš donosi pregled starije hrvatske historiografije, koja je podatak bezrezervno prihvaćala, i navodi osporavanje vjerodostojnosti tih neuobičajeno velikih brojeva započeto u drugoj polovici 20. stoljeća, posebno obrađujući argumentaciju I. Goldsteina i A. Nazora. Autor detaljno analizira novo tumačenje srpskog povjesničara T. Živkovića, koji je paleografskom analizom pokušao pokazati da se radi o 3.000-4.000 konjanika i do 20.000 pješaka. Vedriš ističe da je Živkovićevo tumačenje bacilo novo svjetlo na još uvijek otvoreno pitanje u hrvatskoj historiografiji.

Borislav Grgin u članku na engleskom jeziku, "The Mutual Influences and Connections between Dalmatia and Croatia at the End of the Middle Ages (1450-1527)" (str. 35-43), analizira kompleksne političke, vojne, društvene i gospodarske utjecaje i veze između mletačke Dalmacije i Hrvatske u navedenom razdoblju. Grgin zaključuje da su političke i vojne veze i utjecaji u tom razdoblju bili značajniji od društvenih i gospodarskih. Utjecaj Hrvatske na Dalmaciju odnosio se u prvom redu na migracije u dalmatinske gradove. Autor ističe da su međusobni hrvatsko-dalmatinski odnosi u tom razdoblju uvelike određeni djelovanjem Osmanlija.

Sedam članaka odnosi se na razdoblje "dugog" 19. stoljeća, od čega se dva rada bave prvom polovicom 19. stoljeća.

Dragan Markovina, "Zahtjevi dalmatinskih gradova francuskoj vlasti iz 1806. godine" (str. 45-64), prikazuje društveno-gospodarsko stanje dalmatinskog prostora na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Autor opisuje gospodarske pomake i prodor fiziokratskih ideja u dalmatinske intelektualne krugove. Posebno naglašava djelovanje Ivana Luke Garagnina. Markovina upozorava na korisnost dokumenta zahtjeva izaslanstva dalmatinskih gradova novoj francuskoj upravi 1806. za proučavanje gospodarskih prilika Dalmacije jer sadrži 35 točaka o gospodarskom stanju u Dalmaciji i prijedloge za njegovo poboljšanje. Dokument, pisan talijanskim jezikom, nalazi se u Državnom

arhivu u Splitu, a Markovina ga donosi u prilogu članka (str. 52-62).

Drago Roksandić, "Kontroverze o njemačkoj kulturnoj orijentaciji u hrvatskom narodnom preporodu: njemački jezik u hrvatskoj svakodnevnici, 1835-1848." (str. 65-82), polazi od pretpostavke da je u hrvatskoj historiografiji još uvijek nedovoljno istražen odnos njemačkog jezika i procesa hrvatske nacionalne integracije i rane modernizacije hrvatskog društva u prvoj polovici 19. stoljeća. Pritom autor njemački jezik ne promatra kao prepreku u konstituiranju suvremenog hrvatskog jezika i nacije već kao važan medij za modernizacijske transformacije hrvatskog društva, posebice kao posrednik europske kulture. Roksandić problematizira stajališta hrvatske nacionalne elite prema njemačkom jeziku i zaključuje da je njemački jezik jedna od najvažnijih dimenzija hrvatske nacionalne integracije i društvene modernizacije.

Pet se članaka bavi razdobljem druge polovice 19. i početka 20. stoljeća.

Božena Vranješ-Šoljan – Nikola Anušić, "Društvenopovijesna uvjetovanost razdoblja početne demografske tranzicije u Hrvatskoj i Slavoniji" (str. 83-101), analiziraju procese gospodarske modernizacije i demografske tranzicije u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Autori promatraju porast industrijalizacije i povećanje broja stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u navedenom razdoblju. Ističu da su promjene ipak uvjetne jer je 1900. još uvijek 82,19% stanovništva živjelo od poljoprivrede, na nestabilnost razvoja utjecao je i proces raspadanja seoskih

zadruga, a pozitivni učinci povećanja broja stanovništva umanjeni su porastom vanjskih migracija krajem 19. stoljeća. Na temelju kvantitativnih podataka koje donose u članku autori su sastavili 10 grafikona.

Tihana Luetić, "Struktura studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1874-1914) po mjestu rođenja i zavičajnosti" (str. 103-117), potvrđuje da je najveći broj studenata dolazio iz Hrvatske i Slavonije, vrlo mali iz Istre i Dalmacije (zbog nepriznavanja zagrebačkih diploma na području Dalmacije) i razmjerno mali iz južnoslavenskih zemalja. Prema tim pokazateljima autorica zaključuje da, suprotno onome što su očekivali njegovi utemeljitelji, Filozofski fakultet odnosno Sveučilište u Zagrebu nije postalo sveučilišni centar svih hrvatskih krajeva i južnoslavenskih zemalja. T. Luetić svoj rad temelji na istraživanju upisnih listova koji se nalaze u Arhivu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i u članku donosi 6 grafikona koji proizlaze iz tih izvora.

Nevio Šetić, "Istarski i riječki Hrvati u posjeti Zagrebu prigodom velike gospodarske izložbe 1891." (str. 119-127), prikazuje zbivanja oko velike gospodarske izložbe, koju je organiziralo Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, čiji rad autor prikazuje u prvom dijelu članka. Drugi dio članka bavi se organiziranim dolaskom na izložbu i dočekom u Zagrebu predstavnika Hrvata iz Istre i Rijeke. Šetić posebno opisuje njihov susret s A. Starčevićem.

Ljiljana Dobrovšak, "Odjeci Dreyfusove afere u hrvatskoj javnosti od 1894. do 1906." (str. 129-159), iscrpno

opisuje Dreyfusovu aferu, sudski proces iz 1894. protiv prvog Židova u francuskom generalštabu. Dreyfus je na temelju krivotvorenih dokaza o špijunaži u korist Njemačke osuđen na doživotni zatvor. 1897. došlo je do revizije parnice, a 1906. Dreyfus je oslobođen svih optužbi. Autorica je analizirala pisanje hrvatskog tiska o toj aferi koja je podijelila francusku i europsku javnost. Hrvatska Domovina, Hrvatski narod i Hrvatski Radnički Glas pisali su u tijeku procesa da je Dreyfus kriv, dok su Hrvatsko Pravo, Starčevićanac, Živila Hrvatska i Hrvatski Radnik pisali da je nevin. Obzor je, nakon početnih tvrdnji o Dreyfusovoj krivici, kasnije promijenio mišljenje. Lj. Dobrovšak prikazala je i pisanje novina iz Dalmacije, Primorja i Slavonije.

Amila Kasumović, "Prilog povijesti marginalnih skupina u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske uprave: prostitutke" (str. 161-178), obradila je odnos austro-ugarske uprave prema pitanju prostitucije i zakonsku regulaciju bosansko-hercegovačkih gradova pojedinih aspekata tog pitanja. A. Kasumović govori o podrijetlu prostitutki, načinu funkcioniranja bordela, odnosu prostitutki i vlasnika bordela te strogo propisanom liječničkom nadzoru prostitutki. Autorica razmatra i postojanje Fonda za prostituciju, trgovinu bijelim robljem, tajnu prostituciju, raširenost sifilisa i odnos austro-ugarske vlasti prema prostituciji u Prvom svjetskom ratu.

Tri su članka posvećena 20. stoljeću, a jedan suvremenoj povijesti.

Krešimir Regan, "Političko djelovanje Krajine u Banovini Hrvatskoj" (str. 179-213), obrađuje djelovanje "Krajine

– udruženja za kulturno i privredno podizanje naroda", društva srpskih građana s područja Savske i Primorske banovine osnovanog 1939. u Zagrebu. Prema autoru, Krajina se zalagala za stvaranje nove političko-teritorijalne jedinice srpskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji. Regan analizira program Krajine i njezino političko djelovanje, u kojem izdvaja osnivanje akcijskih odbora i promidžbeno pisanje u tjednicima "Srpska riječ" i "Nova srpska riječ" te sudjelovanje na općinskim izborima 1940. godine. Autor u prilogu donosi Pregled izbornih rezultata srpskih stranaka i "srpskih nezavisnih lista" po općinama Banovine Hrvatske (str. 207-212).

Mira Kolar, "Kako je dr. Rudolf Bićanić doživio Sovjetski Savez 1940. godine" (str. 215-245), govori o predavanju koje je Bićanić održao u Zagrebu 1940. nakon što se vratio iz Sovjetskog Saveza u kojem je bio kao član jugoslavenske delegacije koja je 1940. sklopila prvi trgovinski sporazum između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Autorica prikazuje Bićanićev životopis, govori o razlozima nepostojanja diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza sve do 1940. i analizira navedeni trgovinski sporazum. U prilogu članka doneseno je "Predavanje dra. Bićanića o dojmovima iz Sovjetske Rusije, održano u dvorani "Radničkog doma" 1. VI. 1940." (str. 229-244), koje je M. Kolar popratila bilješkama.

Tvrtko Jakovina, "Sovjetska intervencija u Afganistanu 1979. i Titova smrt" (str. 295-320), prikazuje prilike u svijetu i Jugoslaviji pokrenute tim dvama događajima. Jakovina opisuje svjetska krizna

žarišta 1979. i 1980. posebno prateći tijek sovjetske intervencije u Afganistanu i Titovu bolest i smrt. Analizira jugoslavensku reakciju na sovjetsku intervenciju i pisanja svjetskog tiska o tome postoji li mogućnost sovjetske intervencije u Jugoslaviji, dođe li do nestabilnosti nakon Titove smrti. Jakovina razmatra angažiranje jugoslavenske diplomacije oko dinamiziranja aktivnosti Pokreta nesvrstanih zemalja u vrijeme afganistanske krize. Autor se u članku koristio arhivskom građom saveznog sekretara za vanjske poslove SFRJ Josipa Vrhovca.

Snježana Koren, "Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije" (str. 247-294), u svom je opsežnom članku analizirala promjene u hrvatskim osnovnoškolskim udžbenicima povijesti u 1990-im godinama, usredotočavajući se na preoblikovanje nastave nacionalne povijesti izvršene u razdoblju od 1991. do 1995. godine. Autorica navedene promjene prati na primjerima tretiranja regionalne povijesti i ključnih povijesnih osoba. Udžbenike povijesti analizirala je u kontekstu državne obrazovne politike i pedagoške tradicije poučavanja povijesti. S. Koren osnovnoškolske udžbenike povijesti iz 1990-ih uspoređivala je s udžbenicima povijesti iz 1980-ih, a dotakla je i stanje s udžbenicima povijesti nakon 1995. godine.

Dva članka objavljena su u rubrici Historiografija, kojoj je *Historijski zbornik* svojevremeno posvećivao značajnu pažnju, koja međutim u prethodna dva sveska nije izlazila.

Vladimir Geiger, "Etničke skupine/zajednice u Hrvatskoj u suvremenoj

hrvatskoj historiografiji" (str. 323-367), ističe da, premda su na hrvatskom prostoru kroz povijest živjele brojne etničke skupine/zajednice, (suvremena) hrvatska historiografija ih, usprkos brojnim radovima i različitim pristupima, nije sustavno istraživala. Neka su pitanja iz povijesti etničkih skupina/zajednica u Hrvatskoj ipak otvorena, iako je, prema Geigeru, hrvatska historiografija još uvijek naglašeno kroatocentrična. Kao poseban problem autor ističe postojanje stereotipa u hrvatskoj historiografiji, publicistici i udžbenicima povijesti. Geiger u prilogu donosi selektivnu bibliografiju priloga na hrvatskom jeziku o etničkim skupinama/zajednicama u Hrvatskoj u suvremenoj hrvatskoj historiografiji (str. 327-366).

Mario Strecha, "Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu", (str. 369-380), predstavio je novopokrenuti poslijediplomski znanstveni doktorski studij Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

U rubrici Ocjene i prikazi objavljeno je 8 priloga.

Branimir Brgles prikazao je zbornik "Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino" (2006) i zbornik "Hrvatska politika u XX. stoljeću" (2006). Zrinka Novak pisala je o knjizi Ludwiga Steindorffa "Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas" (2006). O knjizi Zlatka Hasanbegovića "Muslimani u Zagrebu 1878-1945. Doba utemeljenja" (2007) pisao je Mislav Rubić. Željko Karaula prikazao je knjigu Josipa Matote "Šufflayevo shvaćanje uloge povijesti u narodnoj

svijesti Hrvata” (2006) i knjigu Davora Paukovića ”Uspon i pad “Republike Srpske Krajine”. Dokumenti” (2005). Knjigu Budislava Vukasa ml. ”Osimski sporazumi i hrvatsko-talijanski odnosi – Pravnopovijesni pogled” (2007) prikazala je Ana Anić, a Tvrtko Jakovina pisao je o knjizi Darka Bekića ”Vojni Bakić ili kratka povijest kiposlavije” (2007).

Svezak 60 *Historijskog zbornika*, uz povećanje broja stranica, donosi i niz članaka u kojima su objavljeni različiti prilozi izvorne građe. Kao posebnu vrijednost držim ponovnu pojavu rubrike Historiografija, za koju se nadam da će svoje mjesto naći i u narednim brojevima.

Branimir Janković

Hrvoje Matković, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006, 574 str.

Izdavačka kuća Golden marketing – Tehnička knjiga sredinom 2006. tiskala je najnoviju knjigu našeg poznatog povjesničara prof. dr. Hrvoja Matkovića pod naslovom *Na izvorima hrvatske povijesti*. Predstavljanje knjige održano je 31. siječnja 2007. godine u dvorani Novinarskog doma u Zagrebu. Knjiga ima sedam poglavlja i to: *Prije doseljenja, Doseljenje Hrvata u novu domovinu, Doba hrvatskih knezova i kraljeva, Hrvatska u zajednici s Ugarskom, Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji, Provizorij listopad i studeni 1918., Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji, Hrvatska u vrijeme*

Drugoga svjetskog rata, Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji i Uspostava suverene Republike Hrvatske.

Na početku knjige u *Prethodnim napomenama* (uvodni dio) autor se osvrće na dosad objavljene knjige koje su donose izvore za hrvatsku povijest, tiskane od druge polovice 19. st. do naših dana. U tom dijelu autor je obradio metodologiju svoga rada i, kako recenzent dr. Stjepan Matković kaže, ”definirao je ključne termine, izložio pregled dosadašnjih istraživanja te iznio popis djela iz kojih potječu pojedini tekstovi” koji se u knjizi nalaze. U navedenim napomenama autor daje veliku pozornost i značenje *Historijskoj čitanci* profesora Jaroslava Šidaka, koja mu je bila poticaj da dovrši ono što je profesor Šidak započeo. Naime, *Historijska čitanka* završava s dokumentima iz 1848. godine. Profesor Šidak namjeravao je napisati i drugi dio čitanke, ali to nije dospio uraditi.

Poglavlja knjige po broju dokumenata nisu ujednačena, neka imaju više a neka manje dokumenata. Najviše dokumenata ima u poglavlju *Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji* (34 dokumenta), a najmanje u poglavlju *Prije doseljenja* (jedan dokument). Razdoblje od 1918. do naših dana ima ukupno 71 dokument, što iznosi 55 % svih dokumenata; to je i razumljivo s obzirom na značenje tog razdoblja u hrvatskoj povijesti, kao i obilje sačuvanih dokumenata

Poglavlja su metodološki stručno razrađena. Ona s više dokumenata podjeljena su na potpoglavlja koja čine zaokruženu cjelinu. Takav pristup čini tekst preglednijim i upotrebljivijim. Tako

npr. poglavlje *Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji* ima sljedeća potpoglavlja: *Od izbora Ferdinanda Habsburškog do kraja XVIII. stoljeća*, *Razdoblje prve polovine XIX. stoljeća*, *Zbivanja šezdesetih godina XIX stoljeća*, *Hrvatska politika u vrijeme Prvoga svjetskog rata*. Poglavlje *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* podjeljeno je na potpoglavlja *Razdoblje 1918-1929*, *Komunistička partija Jugoslavije*, *Razdoblje šestosiječanske diktature* i *Doba namjesništva*. Općenito se može reći da je autor potpoglavlja određivao prema prijelomnim povijesnim razdobljima pojedine epohe, koja su obilježena nekim značajnim događajima što su određivali nastanak novog stanja i odnosa u državi.

Dokumenti koji se u knjizi nalaze, njih 128, različite su vrste; među njima ima povelja, ugovora, zaključaka, poslanica, sporazuma, proklamacija, ulomaka iz govora političara i državnika, rezolucija, izvještaja, planova, nacрта, odluka, deklaracija, pisama i drugih. Iz tih dokumenata sagledava se cjelokupna hrvatska povijest, preciznije rečeno njezini najbitniji prijelomni događaji. Osvrćući se na izbor tekstova, autor naglašava da je kriterij za odabir tekstova bio dokumentiranje političkih, gospodarskih i društvenih zbivanja u hrvatskim zemljama minulih stoljeća, pri čemu politička i državopravna povijest čini glavnu okosnicu. Međutim, treba reći da autor nije zaobišao ni ostala područja kao što su razvitak gospodarstva i kulture. Međutim, kad je riječ o izboru dokumenata, teško je zadovoljiti sve zahtjeve.

Kad je riječ o tome, neka mi bude dozvoljeno reći da u knjizi nema

dokumenta kojim bi se čitatelja upoznalo s brojem žrtava stradalih od ustaškog terora, kao i opis života u logorima i načina ustaškog izvršenja zločina protiv civilnog stanovništva i nevinih ljudi. Međutim, treba konstatirati da je autor u odjeljku knjige *Zakonodavni akti Nezavisne Države Hrvatske* uvrstio zakone i odredbe na kojima su se ti ustaški zločini provodili (Zakonska odredba za obranu naroda i države, naslovna stranica novina *Hrvatski narod* na kojoj se navodi rješavanje židovskog pitanja u NDH, Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda te Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne logore). Možda se više dokumenta moglo naći i u potpoglavlju *Antifašistička borba*, kojima bi se dosljednije apostrofirala vodeća uloga komunista Hrvatske u organizaciji i vođenju te borbe i njihovo nastojanje da se u antifašistički pokret uključi što veći broj Hrvata (razni proglašeni Komunističke partije Hrvatske upućeni hrvatskom narodu u kojima se iznosi politička platforma antifašističkog pokreta).

Od svih dosad objavljenih knjiga izvora hrvatske povijesti Matkovićeve knjiga *Na izvorima hrvatske povijesti* se pak u mnogo čemu razlikuje. U njoj se na jednom mjestu donose najznačajnija vrela hrvatske povijesti od najstarijih vremena do naših dana, a posebno zato što se u uvodu svakog dokumenta tumači historijska okolnost postanka i objašnjavaju prilike u kojima se taj događaj zbilo, a o kojem je riječ u dotičnom vrelu. Tako se u dokumnetu *Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije od 1. kolovoza 1928. godine* navodi da su narodni

zastupnici Seljačko-demokratske koalicije (SDK) napustili Beograd i nisu sudjelovali u nastavku zasjedanja Narodne skupštine te da su 1. kolovoza 1928. donijeli *Rezoluciju* u kojoj je istaknuto nepriznavanja rada Narodne skupštine i njezinih odluka za preuređenje države. U *Rezoluciji* je također iskazan negativan stav prema prvoprosinačkom aktu i *Vidovdanskom ustavu*. *Rezolucija* traži uvođenje načela ravnopravnosti i jednakosti svih nacija uz očuvanje državne zajednice i međusobnog sporazumijevanja.

Pored navedenog, vrijedno je spomenuti da je autor u nekim poglavljima u izbor uvrstio neke dokumente koji dosad nisu bili uvrštavani u povijesne čitanke, a za koje je zaključio da ih je potrebno i korisno uvrstiti da se bolje rasvijetle pojedini događaji i procesi. Među njima je *Pismo S. Pribićevića Srbima (prosinac 1933)*, *Sukob A. Hebranga s političkim vrhom KPJ, Staljinovi prijedlozi Paveliću, Muslimanska rezolucija i Muslimanski memorandum upućen Hitleru 1942.*, *Đurđevdanski ustanak 1950. godine* i drugi dokumenti koje nećemo navoditi, a koje će čitatelji uočiti. Za *Pismo Srbima* Matković u uvodu kaže da je vrlo znakovito: iz Pariza ga je uoči 1934. Svetozar Pribićević uputio u domovinu. U njemu kaže da bi Srbi “morali da poštuju i da priznaju volju Hrvata i odluku čak i u tom slučaju kad bi se oni izjavili protiv svake zajednice sa Srbima, a za svoju potpunu i neograničenu samostalnost” te da ne može zamisliti “ni za jedan čas tu mogućnost, da Srbi ratuju s Hrvatima zato, što ovi neće da žive zajedno s njima, da Srbi ognjem

i mačem nametnu Hrvatima zajedničku državu. Takvo držanje osramotilo bi Srbe za sva vremena kao nasilnike i ugnjetače”.

Koristeći knjigu Pavla Ostovića *Istina o Jugoslaviji*, autor čitatelje informira o sovjetskoj ponudi Paveliću koncem ožujka 1945. godine. U toj ponudi Staljin nudi Paveliću priznanje NDH, a zauzvrat traži dozvolu da Crvena armija iz južne Mađarske prijeđe preko hrvatskog teritorija do istočne jadranske obale i Trsta. Pavelić, kaže autor, ponudu nije prihvatio, sumnjajući u iskrenost sovjetskih garancija i ne vjerujući u mogućnost realizacije sovjetskih obećanja.

U odjeljku *Sukob Andrije Hebranga s političkim vrhom KPJ* autor prezentira Titov brzojav Hebrangu 17. rujna 1944, Hebrangov odgovor Titu i Titov brzojav Kardelju. Tito zamjera Hebrangu što je u Hrvatskoj osnovana Telegrafaska agencija Hrvatske (TAH) u sastavu Telegrafske agencije nove Jugoslavije (TANJUG), što je Tito smatrao vidom separatizma. Kardelj je trebao to spriječiti. Došavši u Hrvatsku, u izvještaju Centralnom komitetu KPJ Kardelj piše o procjeni Hebrangova ponašanja i djelovanja. U njemu navodi: “U prvom redu radi se o tome da u Hrvatskoj stvari neće ići dobro sve dotle dok Andrija Hebrang bude sekretar CK KPH, odnosno sve dotle dok se on uopće tamo bude nalazio. Čitav njegov mentalitet i njegov karakter je takav da predstavlja jednu stalnu tendenciju k slabljenju povezivanja Hrvatske s Jugoslavijom”.

Muslimanske rezolucije – Muslimanski memorandum upućen Hitleru, sastoji se iz više dokumenata i

to: Sarajevske rezolucije (12. prosinca 1941), Tuzlanske rezolucije (11. prosinca 1941) i Memoranduma muslimanskog "Narodnog odbora" upućen Hitleru. Navedene rezolucije bile su izrazito antiustaške. U njima muslimanski prvaci osuđuju ubijanje, pljačku i deportacije, ograđujući se od tih zločina. U Memorandumu, koji je upućen Hitleru 1. studenog 1942, predlažu osnivanje posebne autonomne jedinice Župa Bosna pod njemačkom upravom i obustavljanje svake djelatnosti ustaških i domobranskih postrojbi te osnivanje vojne formacije Bosanska straža.

U odjeljku *Đurđevački ustanak 1950. godine* nalazi se nekoliko dokumenata, i to: *Priprema i ustanak, Kažnjavanje pobunjenika i Prosudbe o ustanku*. U uvodnom dijelu ovih dokumenata autor navodi da je do oružanog ustanka došlo zbog velike bijede tamošnjeg stanovništva koje je bilo nezadovoljno agrarnom politikom države, otkupom poljoprivrednih proizvoda, formiranjem seljačkih radnih zadruga i progonom informbirovaca. Do oružane pobune, kaže autor, dolazi u Hrvatskoj i sjeverozapadnoj Bosni (slunjski, cazinski i kladuški kotar), gdje su pretežno živjeli Muslimani i Srbi.

Držeći se pravila objektivnosti u prikazivanju povijesti, Hrvoje Matković u poglavlju naslovljenom *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* donosi posebno potpoglavlje *Komunistička partija Jugoslavije* u kojem donosi dokumente: *Iz programa Komunističke partije Jugoslavije prihvaćenog na kongresu u Vukovaru, Obznana o zabrani djelovanja KPJ i Iz rezolucije KPJ o nacionalnom pitanju prihvaćene 1926. godine*. U potpoglavlju

Doba namjesništva 1934-1941, donosi i dokument *Proglas osnivačkog kongresa Komunističke partije Hrvatske*. Međutim, treba reći da je u poglavlju *Hrvatska u vrijeme Drugoga svjetskog rata* trebalo naći mjesta nekom od dokumenata kojim bi se ukazala uloga KPJ i KPH i njihova politička platforma u organizaciji antifašističke borbe (proglasi, pozivi na ustanak) kao i pozivi HSS da se priključi antifašističkom pokretu.

Zbog istinitijeg prikaza politike HSS u vrijeme Drugoga svjetskog rata dobro bi bilo da je uz postojeće dokumente bio i jedan kojim bi se ukazalo na postojanje tzv lijevog krila HSS-a koji je prihvatio suradnju s komunistima čime bi se ukazalo na raslojavanje te najjače hrvatske građanske stranke u vrijeme Drugoga svjetskog rata.. Mogli su se npr. u svezi s tim donijeti odlomci brošure *Izdajničko i reakcionarno vodstvo HSS-a i Narodnooslobodilačka borba* iz prosinca 1942.

Bez obzira na rečeno, treba konstatirati da je autor u knjizi *Na vrelima hrvatske povijesti* pokazao da dobro poznaje cjelokupnu građu i literaturu o hrvatskoj povijesti jer knjiga čini koherentnu zbirku izvora o hrvatskoj povijesti od antike do naših dana. Treba priznati da iz obilnog materijala nije sve moglo ući u knjigu, pa su neki važni dokumenti ostali izvan nje. Navedene sugestije autor može primijeniti ukoliko dođe do drugog izdanja ove knjige.

Inače, knjiga *Na vrelima hrvatske povijesti* namijenjena je prvenstveno izučavanju povijesti u školama i odgovarajućim fakultetima i visokim učilištima, ali je može koristiti i šire čitateljstvo

koje se zanima za hrvatsku povijest. Za nastavnike i učenike ova knjiga je dragocjena jer nastavlja tamo gdje je profesor Jaroslav Šidak stao sa svojom *Historijskom čitankom za hrvatsku povijest* koja sadrži kritički priređene izvore za hrvatsku povijest u doba feudalizma do ukinuća kmetstva 1848. godine. Šidakova čitanka je svojom pojavom 1952. godine uvelike pomogla nastavnicima povijesti u vremenu kada nije bilo udžbenika koji su obrađivali hrvatsku povijest već samo ruski udžbenici iz opće povijesti. Sadašnjim nastavnicima Matkovićeve knjiga će pomoći da u što većoj mjesri osuvremene nastavu i dadu učenicima što pouzdanije podatke.

Prednost ove knjige pred dosad objavljenim povijesnim čitankama i ostalim knjigama o izvorima hrvatske povijesti je u tome što na jednom mjestu donosi najznačajnije izvore hrvatske povijesti od najstarijih vremena do naših dana i što prije svakog izvornog teksta sadrži uvodnu napomenu koja objašnjava povijesne prilike u kojima se događaj zbija, a u kojem je riječ u dotičnom izvoru.

Knjiga će nastavnicima poslužiti kao korisno nastavno sredstvo kojim će organizaciju nastave podići na višu razinu. Uz njezinu pomoć oni će oživjeti, ilustrirati, produbiti i proširiti sažet tekst udžbenika tamo gdje je to potrebno i korisno. Time će djelovati na emocije učenika i na njihovo življe misaono angažiranje u povijesnoj problematici. Upotrebom ove knjige učenici će imati na jednom mjestu, u jednoj knjizi, za čitavo razdoblje učenja povijesti (u osnovnoj i srednjoj školi) relevantnu građu koja će

im zamijeniti povijesnu čitanku. Knjiga *Na vrelima hrvatske povijesti* posebno će dobro doći učenicima i učenicama srednjih strukovnih škola za koje se zasad uz udžbenike ne tiskaju i povijesne čitanke. Nadasve, ova će knjiga dobro doći studentima povijesti i drugih društveno humanističkih predmeta te u sveučilišnoj nastavi (na filozofskim, pravnim, politološkom, ekonomskim fakultetima i na Hrvatskim studijima). Matkovićeve knjiga može poslužiti i za rad u manjim skupinama (grupni rad u nastavi) na seminarima, povijesnim radionicama i slično.

Na kraju treba konstatirati da knjiga sadrži slikovni materijal koji prati tekst te kazalo imena i bilješka o autoru.

Franko Mirošević

Teaching with Memories. European Women's Histories in International and Interdisciplinary Classrooms
Uredile Andrea Petó i Berteke Waaldijk,
Izdavač: Women's Studies Centre, University of Galway Press, 2006, str. 207

Objavljivanje ove knjige je omogućeno uz potporu Sokrat/Erasmus programa za Tematske mrežne projekte Europske komisije za ATHENA, Naprednu tematsku mrežu ženskih studija u Europi. Europska unija sponzorirala je nastanak Tematske mreže poučavanja u Ženskim studijama. Mreža je nazvana "ATHENA, Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies", a prva faza je trajala od 1998. do 2002. godine.

ATHENA je prvi puta uspostavila stalnu suradnju između stručnjaka i edukatora na području Ženskih studija, Rodnih studija te Feminističkih studija, a cilj je bio obuhvatiti i razvijati interdisciplinarni pristup u okviru europskih integracija. Cilj ATHENE je bio istražiti trenutačnu situaciju na području ženskih studija na višim stupnjevima obrazovanja – identificirati razlike, snagu, slabosti i područja dobre prakse. Sljedeća faza je trajala od 2003. do 2006. godine a nekoliko radnih grupa se posvetilo eksperimentima u su-poučavanju (*co-teaching*) i razvoju modula poučavanja.

U okviru grupe “Uspomene, životopisi, pripovijesti” (“Memories, Histories, Narratives”) su stručnjaci za žensku povijest radili dvije godine. Cilj ove grupe bio je izrada alata za edukaciju (*educational tool*) za učeničko istraživanje ženskog pretka i to kao dio međunarodnog programa.

Koncept ženskog pretka ima dugu tradiciju u poučavanju Ženskih studija. Tko je ženski predak? Ženski član obitelji ranije generacije, inspirirajući primjer ili politička heroína. Pokušaji da se zapamti “njena priča”, sjećanja i pre-pričavanje povijesti majki i baka bilo je važno u radu grupa za podizanje svijesti koje su se razvijale u SAD-u i Zapadnoj Europi.

Povijest žena je “nevidljiva” za uglavnom muške povjesničare tradicionalne historiografije. Ženska povijest se događa u sferi privatnog života, koja dugo, pa ni danas ne zanima mnoge povjesničare. Učenici/studenti to mogu jasno uočiti kada ih uputimo da elemente života svojih ženskih predaka, do kojih su došli

vlastitim istraživanjem, potraže u “službenoj” historiografiji – često toga nema u knjigama ili jedva postoji. No ženska povijest nije uvijek “nevidljiva” – Afro-amerikanke su se zajedno sa muškarcima borile za ravnopravnost i tako izašle iz privatne sfere.

U Istočnoj Europi smo svjedoci procvata memoara po novinama i časopisima, ali su samo neke napisale žene. “Privatna povijest” izaziva službenu historiografiju i otkriva “pravu povijest” bez državno/partijski orkestriranog izvrtnja. Mnoge knjige nakon 1989. u Istočnoj Europi, čiji su autori muškarci, ne obrađuju žensku povijest. Naime, u socijalizmu je bila propagirana rodna jednakost, koja je bila lažna. Privatni otpor komunističkoj ideologiji je bila obnova tzv. ženskih vrlina u obitelji baziranih na tri ženske uloge – kćeri, supruge i majke.

U ovom projektu je iskustvo feminističke pedagoške tradicije povezano s novim mogućnostima međunarodnog i digitalno poduprtog učenja i poučavanja. Ova se metoda pokazala uspješna posebno u grupama koje imaju različit nacionalnu, kulturalnu i etničku pozadinu. Kad takva grupa uči zajedno to je posebno efektivno. Tijekom dvije godine se radilo, raspravljalo u razredima, na seminarima, u ljetnim seminarima i ne-akademske projektima. Jedan od ishoda tog rada je i ova knjiga.

Ova knjiga nije zadnja riječ u poučavanju sa uspomnama nego je poziva na istraživanje daljnjih mogućnosti u istraživanju i poučavanju u ženskim i rodnim studijama. Cilj je bio i trenirati učitelje za ovakav rad. Knjiga se bavi samo ženskim primjerima. No, i

povijest muškaraca je u mnogim aspektima rodno određena. Ako učenici budu ovako istraživali svoje muške pretke, doći će do zanimljivih rezultata. Kakvu korist imaju učenici i studenti koji istražuju svoje ženske pretke?

Istraživanje života ženskog pretka će neminovno u razredu potaknuti raspravu o feminizmu, ljudskim i građanskim pravima žena te njihovoj borbi za jednakost. Ovakvo istraživanje omogućit će učenicima/studentima uvid i u to kako se piše povijest – koliko su neki dijelovi povijesti integrirani odnosno isključeni iz nacionalne povijesti. Suočiti će se i s osobnom odgovornošću onog koji piše povijest. Učenici/studenti koji se bave i drugim znanostima (ekonomija, sociologija, političke znanosti, mediji, kultura i književnost), mogu ostvariti multidisciplinarni pristup u proučavanju ženske povijesti. Upoznat će se s radom na izvorima. Najzanimljivije je što će izvore naći ne samo u arhivima, knjigama nego i iz haljina, slika, namještaja, nakita, hrane i recepata.

Jedan od najvećih izazova, ali i postignuća na području rodnih, feminističkih i ženskih studija je jačanje pozicije učenika/studenta kao autora. Tako u nastavi nije više samo nastavnik vrhovni autoritet. Posebno je to važno zbog različitih tradicija poučavanja u Europi i svijetu. U nekim kurikulumima su diskusije i seminari ključni dio nastave, a u drugima je glavni oblik rada predavačka nastava. Tradicija je odraz različitih stilova autoriteta po europskim zemljama. Unutar feminističke pedagogije je jaka tradicija jačanja učenika/studenta. Takav stav vodi otvorenosti i

razumijevanju čime se i nastava otvara prema jednakosti i slobodi.

Uvodni dio knjige bavi se mogućnostima poučavanja sa uspomenama naših, učeničkih/ studentskih “foremother” – ženskih predaka.

Drugi dio knjige sastoji se od 14 primjera različitih izvora koji su podijeljeni u četiri grupe: a) javni izvori (bilješke sa službenog sastanka, popis poreznih obveznika, vojni izvještaj, ugovor o radu); b) predmeti (fotografija, spomenik, namještaj, uspomena na rođenje – *birthday card*); c) tekstovi (privatna pisma, knjiga koju je čitala naša baka, objavljeni dnevnik, autobiografija); d) razgovori (intervju).

Spomenutih 14 primjera pokazuju bogatstvo mogućih izvora o ženskim precima. Kratki eseji samih autora koji su koristili različite izvore u rekonstrukciji životnih priča, opisuju izvore, žanr kojem izvori pripadaju te obrađuju koje sve informacije možemo dobiti iz te vrste izvora. Popis poreza (podaci o autorici i naslov) pruža podatke o godinama starosti, bračnom stanju, broju djece, imovinskom stanju...

Privatna pisma ne samo da oslikavaju događaje s osobnog stajališta autora pisama, nego nam pružaju uvid u intimu – nade, očekivanja, sliku koju je autorica imala o sebi. Osim osobnog stava, rekonstruirati možemo položaj žene u tom razdoblju, fleksibilnost društva i položaj žene, je li život žena uopće i kako zadirao u javnu sferu... Što treba imati na umu pri kritičkoj analizi privatnih pisama – ona su često iskrena, ali su pisana za primatelja i to ih određuje, ponekad su se čitala pred cijelom

obitelji. Upotrebni predmeti (dijelovi namještaja, odjeća, nakit i sl) mogu potaknuti bujicu sjećanja kod vlasnika ili potomka vlasnika. Učenici/studenti ih mogu doživjeti i dodirrom.

Što možemo doznati iz knjige ili knjiga koje je čitala naša pretkinja? Njene čitalačke navike, interese, obrazovanost... Učenici/studenti mogu istražiti koje je knjige čitala, je li ih posjedovala ili posuđivala (iz knjižnice ili od prijatelja). Učenici/studenti mogu tu istu knjigu i pročitati te istražiti – žanr, pisca, je li to bila zabavna literatura, dio nacionalne tradicije, spada li u “visoku” ili narodnu kulturu... Svi ti podaci mogu pomoći i u rekonstrukciji života pretkinje...

I na kraju, sviđa li se učeniku/studentu ta knjiga? Osim na moguće izvore, učenike/studente treba podučiti i teorijskim osnovama i pravilima istraživanja (npr. oralna povijest).

Pri vođenju intervjua učenici/studenti će postati svjesni ili ćemo ih upozoriti da razmotre ograničenja i uvjetovanost svog položaja – onog koji intervjuira. Uvidjet će razlike i sličnosti između događaja kako ih opisuju pojedine osobe i rekonstrukcije istih događaja ili razdoblja u povijesti u školskim udžbenicima.

Četrnaesti primjer je intervju sa znanstvenicom. Tijekom ovog zadatka, osim rekonstrukcije života, školovanja, stavova itd., učenici/studenti mogu preispitati i svoje osobne predrasude i pristranosti vezane uz žene u pretežno muškim zanimanjima. Isto tako se učenici/studenti mogu zainteresirati za znanstveni rad.

Zadaci uz ovaj intervju su:

1. Navedi imena pet žena znanstvenica i kojim se znanostima bave?
2. Nabroji pet muškaraca znanstvenika te znanosti kojima se bave!
3. Nabroji pet imena žena pisaca umjesto žena znanstvenica. Što primjećuješ?
4. Kojoj vrsti posla nas vodi studij fizike, matematike, geografije, biologije, kemije?

Pitanja o intervjuu:

1. Govori li intervjuirana žena o nagradi za znanstvenu karijeru?
2. Je li intervjuirana žena imala neki uzor (roditelji, nastavnici, partneri) u izboru zanimanja?
3. Je li imala neki ženski uzor u izboru zanimanja?
4. Govori li o negativnim aspektima rada u znanstvenim istraživanjima? Na primjer, spominje li poteškoće u vođenju svog privatnog i profesionalnog života? Koje poteškoće opisuje? Ima li ikakve razlike u usporedbi s drugim visoko rangiranim poslovima?
5. Pokazuje li ovaj intervju svijest o rodnoj diskriminaciji kad god žena pokuša dosegnuti visokopozicionirane poslove?
6. Je li intervjuirana žena svjesna ovog problema? Pokazuje li intervju oklijevanje ili dvosmisljenost mjenjanjem odgovora (najprije negativni odgovor koji se promijeni u pozitivni)?
7. Prema intervjuiranoj ženi, koje se kvalitete traže od znanstveni-

- ka? Što čini nekoga nepodobnim za znanstvenika? Koje se kvalitete traže za tajnicu? Što čini nekoga nepodobnim za tajnicu? Kako ti procjenjuješ svoje osobne kvalitete?
8. Bi li opisao karijeru ove žene kao linearnu? Nalaziš li interakciju između životnog ciklusa i profesionalnog razvoja? Nalaziš li to zanimljivim?
 9. Cijeni li žena u intervjuu autonomiju u visokopozicioniranoj znanstvenoj profesiji? Govori li da znanost zahtijeva prilično osobno ulaganje, što vodi dnevnom rasporedu koji je ponekad vrlo naporan? Govori li s određenom stupnju slobode da dio posla radi kod kuće...
 10. Govori li intervju o umrežavanju? Znamo koliko je efektivno umrežavanje važno za znanstvenu zajednicu. Nažalost, mnoge mreže su pretežno i ekskluzivno "muške". Možeš li u intervjuu vidjeti tragove ovoga?

Pitanja o unapređenju participacije žena u znanosti:

1. Žene su rijetke u znanosti. Pokazuje li ovaj intervju da su one toga svjesne? Koji su razlozi za slabiju zastupljenost žena? Možeš li navesti još koji razlog nejednakosti osim onih u intervjuu? Možeš li u drugim intervjuima ili razgovorima pronaći ove razloge? Možeš li ti predložiti druge razloge?

2. Slaže li se ispitana žena s pozitivnim mjerama koje se navode u Dewandra intervjuu (za daljnje čitanje: Intervju s Nicole Dewandre, Women and Sciences Unit, Research General Direction, European Commission)? Sudjeluje li ona u takvim procesima? Ima li koristi od njih ili ih smatra štetnima?

Tijekom rada će učenici/studenti preispitati disparitet u broju žena i muškaraca u znanosti. Od 90-ih u Europi mnogi upozoravaju na nedostatak žena u znanostima. Situacija može biti i gora jer su mladi ljudi sve manje zainteresirani za znanost. Stoga je uključivanje većeg broja žena u znanosti od velikog značaja, a tome možemo pridonijeti i ovakvim, aktualnim, istraživanjem o ženama u znanosti.

Treći dio knjige iznosi iskustva u podučavanju – čak 10 različitih primjera.

Navedena iskustva su iz različitih sustava obrazovanja, različitih razreda, neka iskustva su iz interdisciplinarnih razreda, neka iz razreda s učenicima pripadnicima manjina. Iskustva su pokazala da se istraživanja o ženskim precima mogu koristiti u različitim kontekstima, pa i za edukaciju javnosti.

Naslovi radionica su "Njena sadašnjost je moja prošlost", "Sve zemlje naših ženskih predaka su bile kolonizirane od Rusa osim Jugoslavije", "Ženski pretci između margine i centra: pisanje životnih priča u razredu o ženskoj povijesti i ženskoj literaturi". Ženski izvještaj o njihovim uspomenama na rat", "Pisanje naših ženskih predaka",

“Uspomene, biografije, pripovijesti”, “Žene radnice u tekstilnoj industriji”, “Digitalni ženski preci u gradu kojim vladaju žene”, “Anđeli u dječjim vrtićima” i “Poučavanje modulu socijalnog rada koristeći uspomene učenika”.

U opisu radionica su navedene i mnoge web adrese te recentna literatura korisna za istraživanje svih aspekata ženske povijesti.

Karolina Ujaković